

Tereza Průchová: *Charakteristika hezitací v češtině a míra jejich percepční rušivosti*

Bakalářská práce. Praha: FF UK, 2016.

Posudek oponenta.

Autorka se ve své bakalářské práci věnuje z mého pohledu velmi zajímavému tématu s velkým výzkumným potenciálem: hezitacím v přirozeném projevu, jejich různých diskursním a interakčním významům a míře jejich percepční rušivosti. Většinou laický, případně přímočaře didaktický postoj k hezitacím coby zvukům rušivým a v řeči nežádoucím překonává autorka deklarovaným cílem představit hezitacní zvuky jako v širokém smyslu lingvisticky funkční. Tomuto účelu slouží i závěrečný test, který na vybraném vzorku posluchačů ověřuje percepční přijatelnost hezitací ve srovnání s tichými pauzami ve vybraných úryvcích přirozených projevů.

Práce působí celkově čtivým dojmem, prozrazuje autorčin přirozený jazykový cit a vyvinuté formulační schopnosti. Oživující jsou autorčina doplňující pozorování k jednotlivým tématům, podložená vlastní zkušeností, která dále rozvádějí odborný výklad daného jevu, např. komentář k funkci očního kontaktu ve spojení s hezitacním zvukem, vybrané příklady z části 2.3.3 ad. Někdy jsou tyto postřehy rozvedeny do drobné rešerše, která provázela, resp. předcházela vlastní výzkum (např. drobný průzkum ohledně hodnocení variant věty *Máš něco na zubech*, str. 29). Podobné drobné sondážní exkurze na podporu svých domněnek nebo referovaných tezí vítám, prospívají nejen textu, ale i samotnému výzkumu tím, že ho ještě v průběhu obohacují o nové aspekty a do poslední chvíle umožňují jeho drobné korekce.

Ocenění dále zaslouží i důslednost, s jakou se studentka věnovala statistickému ověření výsledků provedené analýzy. V tomto ohledu práce bezpochyby splňuje nároky kladené na závěrečnou práci absolventa bakalářského stupně. Číselná data jsou zpracována postupně v několika krocích za pomoci sice standardních, ovšem nikoli triviálních statistických algoritmů. Aplikace jednotlivých testů je zdůvodněná a jejich výsledky náležitě interpretovány. Autorka v tomto směru odvedla velmi dobrou práci.

Působivý je i seznam prostudované literatury, který svým rozsahem překonává požadavky standardně kladené na bakalářskou práci.

I přes uvedená pozitiva mám nicméně k práci určité výhrady, některé koncepčního, některé spíše formálního rázu. Připomínky mám rovněž k designu percepčního testu.

V první řadě nerozumím přesně tomu, co vedlo autorku k tak nestandardnímu členění práce, jako je dělení úvodní části na teoretickou a popisnou. Rozdíl mezi nimi nemá ani pojmově, ani výkladově jasné opodstatnění. Obě dvě kapitoly jsou obecně úvodní, shrnují problematiku hezitací tak, jak je z různých aspektů pojednávána v odborné literatuře, jedna není o nic více teoretická, popř. o nich méně popisná než druhá. Problém strukturace textu je ostatně komplexnějšího rázu. Názvy oddílů neodpovídají vždy jejich obsahu, často jsou příliš obecné. V oddílu 2.2 nazvaném *Pojem hezitace* se toho vyjma prvních odstavců (kde jsou ovšem pohříchu poskytnuta pouze odborně popularizační vymezení tohoto pojmu) o pojmu hezitace příliš nedozvíme, je věnován spíše povšechnému hodnocení tohoto jevu; oddíl 2.2 *Fenomén hezitace* popisuje v podstatě četnost hezitacních zvuků v řeči (a jako takovému by mu slušelo řazení až za představením samotného pojmu); v oddíle 3.3 s názvem *Pozice hezitací v promluvě* nejde tolik o pozici, jako primárně o jejich různé (kognitivní a psychologické) motivace; oddíl 3.4 pojednávající o zvukové variabilitě hezitací je dále členěn na dvě části, z nichž první je věnována *šva* a druhá poněkud nelogicky *variantám hezitacních zvuků*, přičemž *šva* je jedním ze tří jmenovaných. Ostatně ani podkapitola *Percepční test* nepopisuje zdaleka jen percepční test.

Na celkově poněkud neorganickém dojmu, kterým tak práce působí, se dále podílí i určitá těžkopádnost při samotném vymezení hezitací. Autorka se v rámci terminologické poznámky na str. 8 formálně hlásí k širšímu pojetí hezitací ve smyslu jakýchkoli řečových disfluencí, tedy včetně opakování slov, falešných začátků atd. Přitom nejen výzkum samotný, ale prakticky i celý výklad je zaměřen pouze na takzvané vyplněné pauzy. Nebylo by smysluplnější rozejít se s pojetím, s nímž využívané prameny pracují, a zvolit od počátku užší pojetí? Autorka by se tak vyhnula nutnosti neustále v textu specifikovat konkrétní typ hezitací,

o který jí většinou jde, a čtenář by se mohl od počátku soustředit na hezitace v užším, pro práci adekvátnějším smyslu. Pak by bylo možné vypustit poznámku k terminologii a zařadit kapitolu 3.1 na samý úvod s tím, že dále už bude pojednán pouze poslední ze jmenovaných typů. V daném uspořádání působí obecná klasifikace hezitací poněkud násilně – výklad se po *Teoretické části*, kde bylo operováno s užším vymezením pojmu, vrací zpět k širší perspektivě, čímž ztrácí na přehlednosti a plynulosti. Ostatně stejný krok zpět k obecnějšímu hledisku zaznamenáváme i v oddílu 3.2.6 *Pauzy* při přechodu ke klasifikaci pauz podle Daltona a Hardcastla (1997).

Fenomén hezitací je i ve svém užším vymezení nesmírně mnohotvárný, jak zvukovou realizací, tak funkcí, kterou v řečovém projevu plní. Nejsem si přitom zcela jistá, zda se autorce podařilo dobře rozlišit mezi jednotlivými lingvistickými doménami, v nichž lze funkci hezitací obecně postihnout. Autorka hovoří o významu hezitačních zvuků v diskursu (který je nepochybný), ovšem jiný význam plní podle mého názoru hezitace v souvislém *monologickém* diskursu a jiný v diskursu *konverzačním*. V prvním plní spíše strukturační funkci, v druhém jsou mnohem silnější interakční aspekty. Výkladu by určitě prospělo, kdyby byly tyto dvě oblasti důkladně odlišeny jako svébytné diskursní domény. Kapitola 2.3 sice nese název *Význam hezitací v diskursu*, ale popisuje pouze *jeden z typů* diskursu, konkrétně konverzační.

Této kapitole navíc podle mého názoru neprospívá způsob, jakým se autorka rozhodla vypořádat s postupem výkladu. Zasazení problematiky do konverzačně analytického rámce prostřednictvím pouhého výčtu konceptů, se kterými konverzační analýza operuje, nepovažuji za šťastné. Autor by měl prokázat, že je schopen tuto souvislost explicitně postihnout, a ne tento úkol delegovat na čtenáře. I zde bych dále po výčtu jednotlivých příkladů ocenila nějaké obecnější shrnutí typů jednotlivých konverzačních funkcí nebo alespoň jasněji představená kritéria členění: jak se např. liší Příklad 7 od Příkladu 3? Nemohli bychom oba zařadit pod kategorii *attention-device*?

Oproti poměrně ambiciózní úvodní části (Teoretická a Popisná část), která se snaží shrnout problematiku hezitací v co největší šíři a z různých aspektů, působí praktická část skromně až minimalisticky, jak v předpokladech, tak v cílech (což nehodnotím z principu negativně). Omezím se jen na pár poznámek.

V oddíle 4.1.1 představuje autorka hierarchii rušivosti hezitací, kterou podle svých slov konstruuje na základě vlastního neformálního pozorování. To ovšem nestačí: neformální pozorování je legitimním podnětem k pokusu o generalizaci, ale lingvista je povinen nabídnout koherentní vysvětlení domněle nebo skutečně pozorovaného principu. To se ovšem v textu *explicitně* neobjevuje.

I když autorka od počátku záměrně odhlíží od vlivu syntaktických a dalších zvukových faktorů, mohla by jejich možný dopad na hodnocení respondentů alespoň zmínit v rámci interpretace výsledků. Ty totiž naznačují, že právě syntaktické faktory by mohly hrát roli: v případě S07 a S09 je hezitace umístěna na jiném (volnějším?) druhu syntaktického předělu.

Konečně nerozumím tomu – a zde bych poprosila studentku při obhajobě o vysvětlení, proč se autorka rozhodla pro tak silné angažmá respondentů ve vlastním výzkumu. V zadání jsou respondenti bezprecedentně seznámeni s cílem testu. Navíc jsou přímo naváděni k hodnocení plynulého projevu bez hezitací jako automaticky preferovaného (formulace jako *prohřešky proti plynulosti, nedaří se nám mluvit bez zadržávání* atd.). Respondenti už tedy od samého začátku přebírají autorčin předpoklad, že plynulý projev je ze všech variant nejhodnotnější (a není divu, že výsledky to skutečně potvrzují), a rozhodují se vlastně pouze mezi variantou s tichou pauzou a variantou s hezitací. Ani zde se ovšem pozorovatel nemůže ubránit dojmu určité manipulace – parafrázuji ve vyhocené formě: *nejlepší je plynulý projev bez pauzy i hezitace, ten se nám ovšem nedaří a často škobrtáme. Co je tedy lepší: škobrtat, nebo mlčet?* Když se k tomu přidá ještě vcelku zřetelný poslechový dojem umělého manipulovaného nahrávky (kterého si je autorka vědoma, včetně jeho možného dopadu na hodnocení respondentů), nejsou výsledky testu opravdu nijak překvapivé. Všechny nahrávky jsou totiž bohužel manipulovány jedním směrem: vždy vystřížením hezitací.

Nutno ovšem přiznat, že autorka mnohé ze slabin testu sama zmiňuje (je jen škoda, že se alespoň některým z nich nepokusila předem předejít) a je náležitě opatrná při generalizacích svých závěrů.

Ačkoli formulačně je práce, jak už jsem předeslala v úvodu, zdařilá, doporučila bych věnovat více pozornosti základním konvencím formální úpravy odborného textu:

- bezvýhradné a standardizované číslování příkladů: (1), (2), (3)... (na str. 34 číslování chybí úplně),
- zdroj příkladů uvádět přímo u nich (nikoli jako např. až na str. 27 v obecné poznámce),
- na str. 14 není jasné, jestli se popis laického hodnocení hezitací, který autorka podává, opírá o nějaký provedený výzkum, nebo jestli jen odráží její obecné předpoklady,
- konvenční, jednotná úprava tabulek, vyvarování se zbytečných údajů (např. komentář k tab. 1, komentář k tab. 4 jsou zcela zbytečné)

Přílohy jsou velmi pečlivě a přehledně zpracovány, vzhledem k jejich významu pro samotný výzkum bych se nicméně přimlouvala za to zařadit přepis použitých úryvků a formulaci zadání přímo do textu práce. Pro vyhodnocení designu výzkumu a výsledků testu jsou nepostradatelné.

Jednotlivé poznámky:

- proč je řazení jednotek v tab. 1 podle frekvence opačné?
- str. 29: z popisu minivýzkumu mi není zcela jasný jeho design: dostali respondenti k hodnocení 4 samostatné verze věty, nebo pouze dvě (se smíšeným tykáním a vykáním)? Záleželo nějak na znění konkrétní věty? (Lze předpokládat, že varianta s hezitací by pravděpodobně působila „zdvořileji“ za všech okolností, i s méně choulostivým obsahem.)
- str. 34: druhé *jakoby* v prvním (nečíslovaném) příkladu podle mého názoru není „vycpávkové“
- str. 21-22: příklady 2a a 2b nejsou podle mého názoru funkčně plně ekvivalentní

Závěrem chci konstatovat, že autorka naplnila zadání práce a v jejím rámci prokázala schopnosti potřebné k samostatnému výzkumu. Práci jednoznačně doporučuji k obhajobě a navrhuji hodnocení velmi dobře.

Magdalena Zíková, Praha 7. 6. 2016